

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

MÜXTƏLİFSİSTEMLİ DİLLƏRDƏ YARIMŞƏKİLÇİLƏRİN STRUKTUR-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ (İngilis və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında)

İxtisas: 5714.01 – Müqayisəli-tarixi və
Müqayisəli-tipoloji dilçilik

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Vüsalə Arif qızı Əliyeva**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyasının

AVTOREFERATI

BAKİ – 2024

Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin Təhsil-1 fakültəsinin nəzdində İngilis dilinin leksikologiyası və üslubiyatı-1 kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: **filologiya elmləri doktoru, professor**
Əzizə Hüseyn qızı Hacıyeva

Rəsmi opponentlər: **filologiya elmləri doktoru, professor**
Səidə İbrahimovna İbrahimova

filologiya elmləri doktoru, dosent
Kəmalə Avadır qızı Cəfərova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Şəfiqə Mütəllib qızı Məhərrəmovna

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Bakı Slavyan Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.13 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının **filologiya elmləri doktoru, professor**
sədri: **Rəhilə Hüseyn qızı Quliyeva**

Dissertasiya şurasının **filologiya üzrə fəlsəfə doktoru**
elmi katibi: **Suad Arif qızı Əfəndiyeva**

Elmi seminarın **filologiya elmləri doktoru, professor**
sədri: **Təmilə Həsən qızı Məmmədova**

İŞİN ÜMUMİ SƏCIYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Müasir dilçilikdə əsas problemlərdən biri müxtəlif sistemli dillərin müqayisəli şəkildə öyrənilməsidir. Bəllidir ki, dil cəmiyyətə məxsusdur, dilsiz cəmiyyət, cəmiyyətsiz dil yoxdur. Cəmiyyətdə gedən inkişaf, dəyişiklik təbii olaraq dilə də öz təsirini göstərməyə bilməz. Hər bir dil zaman keçdikcə inkişaf edir, yeni sözlər yaranır. Bu yeni sözlər dillərin öz daxili imkanları hesabına və yaxud başqa dillərdən alınmalar hesabına yaranır.

Söz yaradıcılığı hər bir dildə daha çox morfoloji üsulla, yəni kök və şəkilçi morfemlərin birləşməsi nəticəsində reallaşır. Məlum olduğu kimi, müəyyən tarixi zaman baxımından bəzən kök morfemlər şəkilçiyə çevrilir, yəni həm kök kimi müəyyən dərəcədə öz leksik mənasını saxlayır, həm də bir söz yaratma modeli (tipi) yaradır. Belə morfemlərə həm ingilis dilində, həm də Azərbaycan dilində rast gəlmək olur. Onlar həm sözlərin əvvəlində, həm də sonunda ola bilər. Sözlərin əvvəlində gələrsə, onlar prefiksoidlər, sonunda gələrsə, suffiksoidlər adlanır. Bu məsələlər və terminlər haqqında həm rus, həm də ingilis dilçiliyində keçən əsrin ortalarından xeyli sayda fikirlər, mülahizələr yürüdülmüşdür. Azərbaycan dilçiliyində təəssüflər olsun ki, indiyə qədər də bu barədə geniş və təfəssilatlı məlumat yoxdur. İngilis dilçiliyində bəhs etdiyimiz bu elementlər prefiksoidlər, suffiksoidlər adı altında deyil, semi-affixes adı altında təqdim olunmuşlar. Bütün bunlar ondan xəbər verir ki, morfoloji strukturuna görə dillər müxtəlif olmağına baxmayaraq, məntiq və izomorfluq baxımından onlardakı əksər dil xüsusiyyətləri, hadisələri universal olur, bunlara dil universaliləri də deyilir.

Qloballaşma dövründə kök sözlərin funksionallaşaraq dilin sonrakı inkişaf prosesində tədricən şəkilçiyə çevrilməsi və yenidən morfoloji göstərici kimi fəaliyyətə başlaması bir problem kimi aktualıq kəsb edir. İngilis dilində mövcud ədəbiyyatda bu məsələ ilə bağlı bir sıra problemlərə toxunulmuşdur. Belə sözləri başqa leksik vahidlərdən fərqləndirmək üçün bir sıra kriteriyaların müəyyən edilməsi və qəbul edilməsi, onların söz birləşmələri ilə əlaqəsi, onların leksik-qrammatik və leksik-semantik xüsusiyyətləri və bu

kimi başqa məsələlərin öyrənilməsi yarımşəkilçili söz probleminə ciddi yanaşmağı tələb edir. İngilis və Azərbaycan dillərinin lüğət tərkibindəki yarımşəkilçilərin mənşəyinə, qrammatik, semantik və üslubi keyfiyyətlərinə ayrı-ayrı əsərlərdə toxunulmuş olsa da, bütövlükdə onların formalaşma və inkişaf yolları bir sistem kimi öyrənilməmişdir. Müxtəlif sistemli dillər olan ingilis və Azərbaycan dillərindəki yarımşəkilçilər sistemini və onların köməyi ilə düzələn sözlər sistemini müqayisə etsək, görərik ki, bu sahədə çoxlu sayda oxşar və fərqli həm də maraqlı cəhətlər mövcuddur. Buna baxmayaraq bu sahədə nə ingilis, nə də Azərbaycan dilçiliyində müfəssəl tədqiqat işləri aparılmamışdır. Bu da hazırkı dissertasiya işinin nə dərəcədə aktual olduğunu sübut edir.

İngilis dilçiliyində bu sahəyə Arnold İ.V., Ball A.M., Ginzburq R.S., Jesperson O., Marçand H., Hatçer A.G. və b., rus dilçilərindən isə Arakin V.D., Axmanova O.S., Bankeviç L.V., Boduen de Kurtene, Buranov C., Volkova N.A., Vinoqradov V.V., Draçeva S.İ., Dorskiy S.L., Zatulovskaya S.M., Karaşuk M.P., Kubrakova E.S., Madaev İ.P., Meşkov O.D., Mineyeva Z.İ., Oliverus Z.F., Polyujin M.M., Skoroxodova E.F., Smirnitkiy A.İ., Stepanova M.D., Şanskiy N.M. və b., nəzər salmışlar.

Azərbaycan dilçiliyində isə yarımşəkilçilər (affiksoidlər) haqqında araşdırmalar demək olar ki, yox dərəcəsindədir. Bu vəziyyət hazırkı tədqiqat işinin aktuallığını bir daha əsaslandırır.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektı ingilis və Azərbaycan dillərinin söz yaradıcılığında özünəməxsus yer tutan yarımşəkilçilərdir. Tədqiqatın predmeti ingilis və Azərbaycan dillərinin yarımşəkilçilərinin araşdırılması, onların leksik-semantik xüsusiyyətlərinin üzə çıxarılması və hər iki dildə onların sözyaratmada rolunun müəyyən edilərək, oxşar və fərqli cəhətlərinin sistemli şəkildə təqdim edilməsidir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin məqsədi ingilis və Azərbaycan dillərində yarımşəkilçilərin söz yaradıcılığında rolunu, onların tam şəkilçilərdən fərqi araşdırmaq, iki müxtəlif sistemli dillərdə yarımşəkilçilərin sözyaratma sahəsində sistemli təhlilini aparmaq, oxşar və fərqli xüsusiyyətlərini müəyyən etməkdir. Bu məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməyə çalışmışıq:

- yarımqşakilçili mürəkkəb sözlərin və söz formalarının morfeq tərkiqinə nəzər salmaq;
- müasir dilçilikdə qşakilçilər sistemini müəyyənleşdirib, yarımqşakilçiləri qruplaşdırmaq;
- müxtəlif sistemli dillərdə kök və affiksəl morfemlərin söz strukturunda işlənmə xüsusiyyətlərini aşkar etmək;
- yarımqşakilçilərin söz yaradıcılığında fərqli rolunu ayırd etmək;
- yarımqşakilçi kimi işlənən kök morfemləri təhlil etmək;
- ingilis dilində yarımqşakilçilərin Azərbaycan dilindəki uyğun sözdüzəldici qşakilçilər ilə müqayisəsini vermək;
- yarımqşakilçilərin sinonimliyini göstərmək;
- iki müxtəlif sistemli dillərdə yarımqşakilçilər vasitəsilə həyata keçirilən sözyaratmada izomorf və allomorf xüsusiyyətləri təyin etmək və s.

Tədqiqat metodları. Dissertasiya işində müşahidə, təsvir, müqayisəli-qarşılaşdırma, tutuşdurma və komponent təhlili metodlarından istifadə olunmuşdur.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar:

- hər bir dil sistemində yarımqşakilçilərin söz yaradıcılığında, sözün morfoloji strukturunda özünəməxsus yeri və rolu vardır;
- ingilis və Azərbaycan dillərinin söz yaradıcılığında törəmə sözlərin əmələ gəlməsində iştirak edən yarımqşakilçilər sisteminin səciyyəvi xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır;
- ingilis və Azərbaycan dillərində olan yarımqşakilçilərin birləşə bilmək, söz yaratmaq qabiliyyəti spesifik xarakter daşıyır;
- ingilis və Azərbaycan dillərində yarımqşakilçilərin birləşməsilə əmələ gələn törəmə sözlərin sözyaratma üsulları və yolları hər bir dildə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.
- hər iki dildə yarımqşakilçilərin leksik mənalı sözlərə xas olan xüsusiyyətlərində bir oxşarlıq, ümumilik nəzərə çarpır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Yarımqşakilçilərin funksionallaşaraq, mücərrədləşərək morfoloji göstəriciyə çevirmə prosesi ümumi dilçilikdə, o cümlədən ingilis və Azərbaycan dilçiliyində bir tədqiqat obyektini kimi araşdırılmamışdır. Yarımqşakilçilərin həm ingilis, həm də Azərbaycan dilində derivatlarının yaranma formaları, funksional-genetik, qrammatik, üslubi xüsusiyyətlərinin müqayisəli qşakildə

öyrənilməsi zamanı alınan elmi nəticələr işin yeniliyi kimi dəyərləndirilə bilər.

Dissertasiyada leksik mənalı sözlərin şəkilçi kimi işlənməsinin geniş tədqiqi ilə əlaqədar olaraq irəli sürülən elmi mülahizələr iki müxtəlif sistemli dillərin materiallarına əsaslandığından dilçilik üçün bir yenilik ola bilər. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Azərbaycan dilçiliyində nə yarımşəkilçi kimi, nə də affiksoid (prefiksoid, suffiksoid) kimi göstərilmiş nümunələr haqqında heç bir fikir olmadığından ilk dəfə bizim tədqiqat işində fikir və mülahizələr yürüdüldür. Bu halı da dissertasiya işinin elmi yeniliyi hesab etmək olar.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. İşin nəzəri əhəmiyyəti müqayisə olunan dillərdə yarımşəkilçilərin distributiv xüsusiyyətlərinin və işlənmə tezliyinin öyrənilməsilə şərtlənir. Bu tipli digər sözlərin də şəkilçiyə çevrilmə prosesini, onların tarixi və müasir variantlarını aydınlaşdırmaq üçün bu tədqiqatın nəzəri müddəalarından, nəticələrindən istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti isə odur ki, toplanmış dil materiallarından müasir ingilis və Azərbaycan dillərinin leksikologiya, morfologiya dərslərində, sözyaratma lüğətlərinin tərtibində səmərəli şəkildə yararlanmaq olar. Əsərin özü isə bütövlükdə leksikologiyanın, söz yaradıcılığının müəyyən konkret sahəsində boşluğu dolduran dərs vəsaiti kimi istifadə oluna bilər ki, bu da onun praktik əhəmiyyətini təşkil edir.

Aprobasiyası və tətbiqi. Tədqiqat işinin məzmunu və əsas müddəaları beynəlxalq elmi-nəzəri konfranslarda məruzə edilmiş, kafedranın iclaslarında müzakirə edilmişdir. Mövzu ilə əlaqədar müəllifin 10 məqaləsi (ikisi xaricdə olmaqla) Respublikanın və xarici ölkələrin nüfuzlü elmi jurnallarında çap edilmişdir. Tədqiqatın nəticələri ilə bağlı müəllif Respublika və beynəlxalq konfranslarda məruzələr etmişdir (biri xaricdə olmaqla 9 tezis). Çap olunmuş tezis və məqalələr dissertasiyanın məzmununu əhatə edir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya Azərbaycan Dillər Universitetinin Təhsil-1 fakültəsi nəzdində İngilis dilinin leksikologiyası və üslubiyatı-1 kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Tədqiqatın mövzusu Azərbaycan Dillər Universitetinin Elmi Şurasında təsdiq olunmuşdur.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından və əlavələrdən ibarətdir. Dissertasiyanın Giriş hissəsi 4 səhifə (7 269 işarə), I fəsil 50 səhifə (94 719 işarə), II fəsil 18 səhifə (33 269 işarə), III fəsil 38 səhifə (66 125 işarə), Nəticə hissəsi 3 səhifə (5 024 işarə) olmaqla, işarə ilə ümumi həcmi 206 432 simvoldur.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın “**Giriş**” hissəsində mövzunun aktuallığı, işlənmə dərəcəsi əsaslandırılır, obyekt və predmeti, məqsəd və vəzifələri, tədqiqatın metodları, müdafiəyə çıxarılan müddəalar müəyyənləşdirilir, tədqiqatın elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, tədqiqat işinin aprobeiasiyası və tətbiqi, dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı, dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi və işarə ilə ümumi həcmi haqqında məlumat təqdim edilir.

Dissertasiya üç fəsildə ümumiləşdirilmiş və hər fəsil paraqraflara bölünmüşdür. Birinci fəsil “**İngilis və Azərbaycan dillərində yarımşəkilçilərin tədqiqi məsələsi**” adlanır və üç paraqraftan ibarətdir. Birinci paraqraf “**Müxtəlif sistemli dillərdə yarımşəkilçilərin yaranmasında leksik mənalı sözlərin rolu**” adlanır. Fəsil söz və morfemlər haqqında tanınmış dilçilərin fikirlərinin təhlili ilə başlayır. Nəzəri təhlildən sonra şəkilçilərin Azərbaycan və ingilis dilində müqayisəli izahı verilərək müxtəlif nöqtəyi-nəzərlərə əsaslanan tədqiqat aparılır. Burada göstərilir ki, şəkilçi sözün müxtəlif mənaya malik olmayan, qeyri əsas hissəsidir. Sözün kökünə məxsus olan xüsusiyyətlərin heç biri şəkilçiyə aid deyil. Bununla belə köklə şəkilçini bir-birinə yaxınlaşdıran cəhətlər də var. Belə ki, dildə elə söz kökləri mövcuddur ki, onları şəkilçidən ayırmaq olmur. Məsələn, Azərbaycan dilində *bir, bənd, həm, yarım* və başqa sözlər həm də şəkilçi kimi işlədilir. İngilis dilində isə *man, dom, woman, like, wise, ward* və s. kimi sözlər həm müstəqil, həm də şəkilçi kimi işlənir. Bundan başqa, köklərin müstəqil mənə ilə yanaşı qrammatik mənaları da vardır. Qrammatik mənə şəkilçilərə də məxsusdur. Onları yaxınlaşdıran cəhətlərdən biri də onların hər

ikisinin morfem adlanmasıdır. Bu cəhətlər köklə şəkilçini bir-birinə yaxınlaşdırır. Lakin kökdən fərqli olaraq şəkilçilərin müstəqil mənası olmur. Şəkilçilər dilçilik ədəbiyyatında affiksəl morfem də adlanır.

İlk dəfə İ.A.Boduen de Kurtene qeyd edirdi ki, dildə hər bir şey kimi sözün kökləri və yaxud əsasları analogiyanın təsiri altında fonetik dəyişikliyə məruz qalır və bununla da morfemlər (əsas və şəkilçi morfemlər) arasındakı sərhədlərin dəyişməsinə gətirib çıxarır. Müəllif sözün tərkibinə daxil olan kök, suffiks, prefiks kimi elementləri bir ünsürdə birləşdirmiş və bu kiçik, bölünməz və məna daşıyan ünsürə “morfem” adını vermişdir¹.

Dilçilik ədəbiyyatında bu kimi sözlərə çoxlu tərif verilmişdir. Məsələn, A.İ.Smirnitski sadə, düzəltmə və əsasına iki və daha artıq söz kökü daxil olan mürəkkəb sözləri ayırır. Mürəkkəb sözlərin növ müxtəlifliyi kimi, o, “*rain-proved coat*” (yağış keçirməz paltó), “*weather-proved can*” (hava keçirməz qab) və s. kimi sözləri düzəltmə-mürəkkəb söz kimi qəbul edir².

Arnold İ.V. *-man* və *-woman* tipli yarımşəkilçilərdən ayrıca danışmır. O, mürəkkəb sözlərdən danışanda onlara da toxunur və onlara aid misallar da verir³.

Marçand H. da eyni ilə yuxarıda adı çəkilən leksikoloqların fikirləri ilə şərikdir. O, sözləri quruluşuna görə təhlil edərkən bir sıra yarımşəkilçiləri sadə sözlər qrupuna (*-man, -dom, -woman, -like, -wise, -ward*), birləşmə şəklində olanları isə mürəkkəb sözlər qrupuna daxil edir⁴ (*fireman – yanğınsöndürən, humanlike – bəşəri, longwise – uzununa* və s.).

İstər ümumi dilçilikdə, istərsə də Azərbaycan dilçiliyində şəkilçilərə aid bir sıra tədqiqatlar mövcuddur. S.Cəfərova görə, tam leksik şəkilçilər sözə qoşulduqdan sonra yeni mənalı söz əmələ gətirir. Lakin yaranmış yeni mənalı söz başqa bir sözlə əlaqəyə girmir və

---

¹ Бодуен де Куртене. Избранные труды по общему языкознанию / Бодуен де Куртене. – Москва: Изд-во АН СССР, - 1963. - Т.1. - с.108

² Смирницкий, А.И. Лексикология английского языка / А.И.Смирницкий. - Москва: - 1978. - с. 57

³ Arnold, I.V. The English Word / I.V.Arnold. – Moscow: - 1986. - p.185

⁴ Marchand, H. The Categories and Types of Present Day English Word Formation / H.Marchand. – Wiesbaden: - 2000. - p.57

buna ehtiyac da olmur, amma onun başqa bir sözlə əlaqəyə girməsi üçün sözdəyişdirici şəkilçi qəbul etməsinə ehtiyac hiss olunur.⁵

Məlumdur ki, söz köklərinə bitişərək onların mənalarını dəyişdirən və ya sözlərin cümlədə qrammatik münasibətlərini yaradan şəkli ünsürlərə şəkilçi deyilir. Belə ki, köklə şəkilçini bir-birinə yaxınlaşdıran cəhətlər də vardır: 1) istər ingilis dilində, istərsə də Azərbaycan dilində elə söz kökləri vardır ki, onlar şəkilçidən fərqlənir; 2) leksik mənalı şəkilçilər əsasa qoşularaq şəkilçiyə xas olan xüsusiyyətləri özündə əks etdirir.

Dilin inkişaf səviyyəsi onun qrammatik quruluşu ilə deyil, leksik tərkibinin zənginliyi ilə ölçülür. Sözlərin xarakteri mürəkkəb, çoxcəhətli olduğu kimi, funksional fəaliyyətlə əlaqədar olaraq aldığı yeni məna çalarlıqları da çoxcəhətlidir.

Bir sıra sözlərin kökü şəkilçidən yalnız şəkli əlamətlərinə görə deyil, eyni zamanda məzmununa görə də fərqlənir. Çünki ingilis dilində elə söz kökləri var ki, onlar şəkli əlamət, hətta fonetik tərkib etibarını ilə belə şəkilçilərdən fərqlənir. Məsələn, *-ship (friendship)*, *-dom (kingdom)*, *-proof (airproof)*, *-wise (clockwise)*, *-like (gentlemanlike)* və s. Bu kimi sözlər eyni şəkildə, eyni fonetik tərkibdə söz kökləri olduqları kimi, müxtəlif köklərlə birləşib işləndikləri zaman şəkilçi də ola bilər. Eyni zamanda, Azərbaycan dilində də bu kimi hallara təsadüf olunur. Məsələn, *üstü (ayaqüstü)*, *yanı (həyatyanı)*, *altı (ayaqaltı)*, *solo (solokonsert)*, *foto (fotoşəkil)* və s. bu kimi dil vahidləri eyni şəkildə, eyni fonetik tərkibdə söz kökü olduqları kimi, müxtəlif köklərlə birləşib işləndikləri zaman şəkilçi də ola bilər.⁶ Məsələn, *Atüstü olsa da qısa bir söhbət, dönür unudulmaz bir xatirəyə; Söz yox ki, əlüstü başa düşdü ki, qoca kişi elə qazinin özüdür; Fotoaparət ixtira olunana qədər insanlar sadəcə əl rəsmləri çəkə bilirdilər* və s. bu kimi cümlələrdə işlənən *üstü, yanı, altı, foto, solo* və s. sözlər həm müstəqil mənaya malik, müəyyən suala cavab verən, cümlədə müəyyən üzv olan sözlərdir, həm də müxtəlif nitq hissələrinə qoşula bilən yarımfəkilçilərdir.

---

⁵ Cəfərov, S.A. Azərbaycan dilində sözdüzəldici və sözdəyişdirici şəkilçilər / S.A.Cəfərov. - Bakı: Maarif, - 1970. - s.54

⁶ Həsənov, H.Ə. Müasir Azərbaycan dilində sözlərin strukturu və formaları / H.Ə.Həsənov. - Bakı: - 1985. - s.39

Göründüyü kimi, dilimizdəki şəkilçilərin müəyyən bir qismi formaca köklərdən fərqlənir. Onların kök və ya şəkilçi olması, müstəqil və ya qeyri-müstəqil işlənilib-ışlənməməsi və müstəqil mənə daşıyıb-daşımaması ilə müəyyənləşdirilir.

Bizim təhlilə cəlb etdiyimiz obyekt ingilis və Azərbaycan dillərində mürəkkəb sözlərin bir komponenti sayılan leksik şəkilçilərdir: *-man (flowerman)*, *-woman (saleswoman)*, *-ship (friendship)*, *-dom (kingdom)*, *-like (humanlike)*, *-wise (otherwise)*, *-proof (waterproof)*, *-ward (seaward)*, *-berry (blueberry)* və s.; Azərbaycan dilində isə: *-bir (əlbir)*, *-təhər (birtəhər)*, *-namə (tələbnamə)*, *-xana (kitabxana)*, *tele- (teleqüllə)*, *həm- (həmray)*, *avia- (aviakassa)* və s. elementlərdir. Təhlil etdiyimiz yarımşəkilçiləri Azərbaycan dilindəki uyğun sözdüzəldici şəkilçilərlə müqayisə edərək, onlar haqqında ətraflı məlumat toplayaraq görürük ki, yarımşəkilçilərlə düzələn sözlər, əsasən morfoloji yolla yaranır, həm morfoloqiyanın, həm də leksikanın tədqiqat obyektini hesab olunurlar.

İ.V.Arnold göstərir ki, ingilis dilində əksər sözdüzəldici şəkilçilər qoşulduğu əsas başqa nitq hissələrinə keçdiyi halda, bəziləri isə özlərinin leksik mənalərini saxlayır.⁷ Məsələn, *postman*, *newsman*, *laundryman* və s. Yarımşəkilçilərlə düzələn sözlərin təhlili göstərir ki, ingilis dilindəki məhsuldar yarımşəkilçilər üçün aşağıdakı fərqləndirici cəhətlər əsasdır:

- 1) əsasa qoşulan yarımşəkilçi müəyyən mənə daşmalıdır;
- 2) yarımşəkilçi sözdüzəldici element kimi asanlıqla ayırd edilməli və danışanın şüurunda sözün bir hissəsi kimi dərk olunmalıdır;
- 3) yarımşəkilçi müəyyən istifadə olunma tezliyinə malik olmalıdır, o nə qədər çox törəmələr əmələ gətirərsə, bir o qədər məhsuldar hesab olunur.

Birinci fəslin ikinci paraqrafı “**İngilis və Azərbaycan dillərində işlənən yarımşəkilçilər**” adlanır. İngilis dilinin lüğət tərkibində mövcud olan *-man*, *-woman*, *-ship*, *-dom*, *-like*, *-wise*, *-proof*, *-ward*, *-worthy* kimi yarımşəkilçilər mövcud vəziyyətə çatanadək müəyyən inkişaf mərhələlərindən keçmiş, müxtəlif dəyişikliklərə məruz qalmış və müxtəlif mənbələrdən qidalanmışdır.

---

⁷ Arnold, İ.V. The English Word / İ.V.Arnold. – Moscow: - 1986. - p.77

Araşdırmalar göstərir ki, ingilis dilində yarımşəkilçilər hətta son yüzilliyin özündə də ingilis dilinin lüğət tərkibinin inkişafında birmənalı olmamışlar. Məsələn, *-proof* yarımşəkilçisi müasir ingilis diliində daha geniş yayılmışdır. Leksikoloqlar hesab edirlər ki, *-proof* mürəkkəb sözün komponentidi ⁸. Yarımşəkilçi olduqda sərbəst şəkildə sadə, düzəltmə və mürəkkəb sözlərin əsasları ilə birləşə bilər. Məsələn, *crashproof* (sınmaz), *fireproof* (oda davamlı), *gas-proof* (gaz keçirtməz), *weatherproof* (hava keçirtməz) və s.

all- morfemi ən tezlikli məhsuldar ön yarımşəkilçisidir. Bu yarımşəkilçinin köməyi ilə ingilis dilində müxtəlif mənəli sifətlər və feili sifətlər əmələ gəlir. Məsələn, *all-purpose* (*universal*), *all-right* (*əlverişli*), *all-round* (*hərtərəfli*), *all-burnt* (*tamamilə yanmış*), *all-weather clothes* (*bütün hava şəraitinə uyğun gələn geyim*) və s.

Müasir ingilis dilində *-ship* yarımşəkilçisi az məhsuldardır. O, yalnız bacarıq, ustalıq, qabiliyyət mənalarını bildirən abstrakt isimləri əmələ gətirir. Məsələn, *fellowship* (*yoldaşlıq*), *wildship* (*vəhşilik*), *trusteeship* (*qəyyumluq*) və s. Başqa mənələrdə *-ship* yarımşəkilçisi H. Marçandın qeyd etdiyi kimi, indi işlənmişdir ⁹.

-dom yarımşəkilçisi qədim ingilis sözü olan “çərçivə, qanun, hökm” kimi müstəqil sözlərdən yaranmışdır. Alman dilində “*tum*” elementi ilə paraleldir. Orta ingilis dövrünün əvvəllərində bu komponent söz əmələ gətirən şəkilçi kimi inkişaf etmişdir. Qədim ingilis dövründə isə bu şəkilçi isim və sifətlərə əlavə edilərək xeyli sayda mürəkkəb düzəltmələr əmələ gətirmişdir. ¹⁰ Məsələn, *bishopdom* – *yepiskopluq*, *freedom* – *azadlıq*, *wisdom* – *müdrilik*. Lakin sonralar o, ismin kökündən yeni sözlər əmələ gətirmişdir. Məsələn, *kingdom* – *krallıq*, *masterdom* – *hökmranlıq*, *popedom* – *papalıq* və s.

R.S.Qinzburq yarımşəkilçiləri yarım-sərbəst şəkilçilər kimi xarakterizə edərək yazır ki, onlar həm şəkilçi, həm də sərbəst morfem funksiyasını daşıya bilərlər. Məsələn, *well* və *half*

⁸ Банкевич, Л.В. Способы образования сложных глаголов в современном английском языке // “Уч.Выпуск Ленинградского ун-та” серия филол.наук. – Вып.45. – 1959. №253, - с.47-58

⁹ Marchand, H. The Categories and Types of Present Day English Word Formation / H.Marchand. - Wiesbaden: - 2000. - p.82

¹⁰ Дорский, С.Л. Словообразование отвлеченных имен существительных в древнеанглийском языке / С.Л.Дорский. – Минск: - 1960. - с.58

elementləri bir tərəfdən *sleep well, half an hour* kimi ifadələrdə sərbəst sözlər kimi, digər tərəfdən isə, *well-known, half-eaten, half-done* birləşmələrində sərbəst olmayan morfemlər kimi işlənir. *O, out-, over-, up-, under-* və başqa prefiksləri də yarım-sərbəst şəkilçilər qrupuna daxil edir və onların həm müstəqil söz, həm də sözdüzəldici şəkilçi kimi işləndiyini qeyd edir.¹¹

Əksər dillərdə sözügedən yarımşəkilçilər haqqında ən azı 50 il bundan öncə tədqiqatlar aparıldığı halda Azərbaycan dilçiliyində yarımşəkilçilər barədə heç bir fikir söylənilməyib. Azərbaycan dilçiliyində sözün morfem strukturu ilə bağlı ədəbiyyatda bunlar haqqında məlumat yoxdur. “İzahlı dilçilik terminləri” lüğətində “affiksoid” sözü ümumiyyətlə yoxdur, lakin onun növləri olan “prefiksoid, suffiksoid” terminləri izah olunub.

Prefiksoid – prefiks funksiyasında çıxış edən kök morfem: *həm- (həmdərd, həmyaş), yarım- (yarımcan), əks- (əksinqilab)* və s.

Suffiksoid – şəkilçi yerinə keçmiş kök morfem: *-xana (çayxana), -namə (dəvətnamə), -pərvər (vətənpərvər), -şünas (hüquqşünas)*.¹²

Qeyd etdiyimiz morfemləri hazırkı dissertasiya işimizdə Azərbaycan dilinin affiksoidləri (yarımşəkilçiləri) kimi dəyərləndiririk. Yarımşəkilçi morfemlər hər biri həm konkret leksik, həm də ümumiləşmiş sözyaratma mənası daşıyır; törəmə sözün tərkib hissəsi kimi asanlıqla ayrılı bilər; əsaslardan yeni sözlər yaradır, məhsuldar, az məhsuldar və qeyri məhsuldar olur. Onlardan bəziləri başqa dillərdən alındığı üçün leksik mənasını saxlasa da dilimizdə müstəqil söz kimi işlənmir, sözyaratma formantı funksiyası yerinə yetirir. Məsələn olaraq *-xana, -şünas, -pərəst, -pərvər, tele-, geo, mono-* və s. morfemləri göstərmək olar.

“İngilis dilində yarımşəkilçilərin Azərbaycan dilindəki uyğun sözdüzəldici şəkilçilərlə müqayisəsi” adlı üçüncü paragrafda qeyd olunur ki, müxtəlif sistemli dillər olan ingilis və Azərbaycan dillərindəki şəkilçilər sisteminin müqayisəsi zamanı aşkar olunur ki,

---

¹¹ Ginsburg, R.S. A Course in Modern English Lexicology / R.S.Ginsburg. - M.: - 1979. - s.116

¹² Adilov, M.İ., Verdiyeva, Z.N., Ağayeva, F.M. İzahlı dilçilik terminləri lüğəti / M.İ.Adilov, Z.N.Verdiyeva, F.M.Ağayeva. – Bakı: Elm və Təhsil nəşriyyatı, - 2020. - s. 437-438

İngilis dilində müəyyən mənanı ifadə etmək üçün söz kökünə qoşulan sözdüzəldici elementlərə uyğun gələn Azərbaycan dilində də həmin mənanı bildirmək üçün sözdüzəldici şəkilçilər mövcuddur.

İngilis dilində olan yarımşəkilçilərdən *-man* və *-woman* elementləri müxtəlif söz köklərinə qoşularaq müəyyən peşə adamları mənasında işlənilir. Bu yarımşəkilçilərə Azərbaycan dilində müxtəlif sənət növləri ilə məşğul olan insanları adlandırmaq üçün çox məhsuldar şəkilçi sayılan *-çı*, *-çi*, *-çu*, *-çü* sözdüzəldici şəkilçilərə uyğun gəlir. Məsələn, *airman* – *təyyarəçi*, *boatman* – *qayıqçı*, *ferryman* – *bərəçi*, *tankman* – *tankçı*, *salesman* – *satıcı*, *scrubwoman* – *xidmətçi qadın* və s.

Azərbaycan dilində bir ölkənin nümayəndəsini və ya müəyyən bir ərazidə yaşayan adamı göstərmək üçün *-lı*, *-li*, *-lu*, *-lü* şəkilçilərindən istifadə olunursa, ingilis dilində bu mənanı ifadə etmək üçün *-man* və *-land* yarımşəkilçilərindən istifadə olunur. Məsələn, *Scotchman* – *şotlandiyalı*, *Norseman* – *norvegiyalı*, *Irishman* – *irlandiyalı*, *Ottoman* – *osmanlı*, *Chinaman* – *çinli* və s.

Yarımşəkilçilərin yeni mənalı sözlər yaratmasında mühüm xüsusiyyətlərindən biri ondan ibarətdir ki, onlar kökə ayrı-ayrılıqda artırılaraq, bir sıra yeni mənalı sözlər əmələ gətirir.

*Bu fəsildən əldə olunan əsas müddəalar müəllifin qeyd olunan məqalə və konfrans materiallarında öz əksini tapıb.*¹³

---

¹³ Əliyeva, V.A. İngilis dilində bəzi yarımşəkilçilərin timologiyasına dair // Dil və Ədəbiyyat. – Bakı: BDU, - 2009. №5(71), - s.33-34; Müasir ingilis dilində şəkilçilər sistemi // Tədqiqatlar. – Bakı: Nurlan, -2009. №2, - s.162-166; İngilis dilinin söz yaradıcılığında -dom yarımşəkilçisinin rolu / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri, III Respublika Elmi Praktiki Konfransının Materialları (15-17 aprel). – Bakı: ADU, -2010. – s.254-256; Müasir ingilis dilində ikinci komponent olan -man sözünün şəkilçi kimi işlənməsi / Mədəniyyətlərarası dialoq: linqvistik, pedaqoji və ədəbi aspektlər, Beynəlxalq elmi konfransın materialları (25-27 noyabr). – Bakı: ADU, - 2010. – s.250-251; Müasir ingilis dilində -hood və -worthy yarımşəkilçilərinin köməyiylə yaranan sözlərin xüsusiyyətləri // Filologiya məsələləri. – Bakı: Elm və Təhsil, - 2010. №10, - s.165-169; Qloballaşma dövründə yarımşəkilçilərin inkişafı // XIX əsr mədəni paradigması multimedəni aspektdə, Respublika Elmi Praktiki Konfransının Materialları (25-26 noyabr). – Bakı: ADU, - 2014. – s.168-169; İngilis dilində yarımşəkilçilərin Azərbaycan dilindəki uyğun sözdüzəldici şəkilçilərlə müqayisəsi // Dil və Mədəniyyət, - Bakı: ADU, -2015. – s.376-378.

Dissertasiyanın **ikinci fəslı** “İngilis və Azərbaycan dillərində yarımşəkilçilərin semantikasi” adlanır. Fəslin birinci paraqrafında yarımşəkilçilərin sinonimliyindən, çoxmənalılığından və omonimliyindən danışılır. Leksik mənalı yarımşəkilçilərin sinonim kimi işlənə bilən ən məhsuldar sözdüzəldici şəkilçisi *-er* şəkilçisidir. *-man* və *-woman* yarımşəkilçiləri kimi *-er* şəkilçisi də çox vaxt söz kökündə göstərilən fəaliyyət növü ilə məşğul olan adamı bildirir. Məsələn, *oilman* – *oiler* (neftçi), *hammerman* – *hammerer* (çəkic vuran fəhlə) və s.

-man və *-woman* yarımşəkilçilərinə nəinki şəkilçilər, həm də leksik mənalı sözlər də sinonim ola bilər. Məsələn, *person* (şəxs) sözünü götürək. I.V.Arnold qeyd edir ki, ümumiləşmə və abstraktlaşma prosesi nəticəsində 70-ci illərdə *person* sözü *-man* yarımşəkilçisinin sinonimi idi. Daha doğrusu, əsasən, *-man* yarımşəkilçisinin əvəzinə *person* sözü işlədilirdi¹⁴. Məsələn, *chairperson* – *chairman* (sədr), *police person* – *policeman* (polis) və s. Bunun bir səbəbi də aydındır: cins kateqoriyası. *person* sözü həm kişi, həm də qadın cinsi üçün eynilik təşkil edir. Amma bu məfhum özünü doğrultmadığından çox tezliklə aradan götürülmüşdü.

Başqa bir sinonim söz *maid* – qız, qadın və qızlar ilə bağlı sənət, peşə adlarına qoşulurdu. Bu söz bir sıra isimlərə qoşularaq, *-woman* elementli sözlərlə sinonim təşkil edir. Məsələn, *milkmaid* – *milkwoman* (sağıcı), *barmaid* – *barwoman* (bufetçi), *dairyman* – *dairywoman* (fermada işləyən qadın) və s.

İngilis dilində şəkilçilər sisteminin tərkibində omonim şəkilçilər də vardır, məsələn, *-ant* (descendant, servant). Bu cür şəkilçi ilə bitən sözlər bu və ya digər nitq hissəsinə formal göstəricilər əsasında aid edilə bilməz. Topladığımız dil faktlarına əsasən deyə bilərik ki, *-man* və *-woman* elementli ixtisas adlarının çoxmənalılığı və omonimliyi onları terminlərdən fərqləndirən əlamət kimi çıxış edir. Məsələn, *iceman* – 1) *alpinist*, 2) *dondurma satan*; *fireman* – 1) *yanğın söndürən*, 2) *ocaqçı*; *footman* – 1) *nökər*, 2) *piyada adam (danışıqda)*; *foreman* – 1) *usta*, 2) *briqadir* və s. Sinonim yarımşəkilçili ixtisas adlarının quruluşuna görə aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

---

¹⁴ Arnold, I.V. The English Word / İ.V.Arnold. – Moscow: - 1986. - p.167

1) Müxtəlif formada olub eyni və yaxın mənaya malik olan yarımşəkilçili ixtisas adları: *airman – flyingman – pilot – ailer (təyyarəçi); seaman – sailorman – sailor – mariner – navigator (dənizçi); umbrellaman – parachutist (paraşütçü);*

2) Eyni kökdən olub, müxtəlif şəkilçilər vasitəsilə düzələn sinonim yarımşəkilçili ixtisas adları: *fishman – fisher (balıqçı); tankman – tanker (tankçı); nursemaid – nurse (dayə); watchman – night watcher – watcher (gözetçi); chessman – chessplayer (şahmatçı);*

3) Düzəltmə və mürəkkəb söz formasında olan yarımşəkilçili ixtisas adları: *bootmaker – shoemaker (çəkməçi); cabman – coachman (arabaçı).*

Azərbaycan dilində də qeyd etdiyimiz yarımşəkilçilər bir-birilə leksik-semantik əlaqəyə girərək, omonimlik, sinonimlik, çoxmənalılıq və hətta antonimlik münasibətlərində ola bilərlər. Məsələn, Azərbaycan dilində xeyli sayda törəmələrin əmələ gəlməsində *-başı* yarımşəkilçisi (suffiksoidi) iki mənada iştirak edir: 1) *-başı* yarımşəkilçisi ilə isimlərdən və saylardan “başçı, rəhbər” mənasında düzəltmə sözlər yaranır: *yüzbaşı, minbaşı, sarvanbaşı* və s. *Bir yüzbaşının ağız-burnunu sarıyıb, torba içində düz dəstənin qarargahına gətirdilər;* 2) *-başı* yarımşəkilçisi (suffiksoidi) ilə isimlərdən tərz-i-hərəkət mənalı düzəltmə zərflər əmələ gəlir. Məsələn, *addımbaşı, mənzilbaşı, məzarbaşı* və s. *Divanxana qapısında belə şeylərə addımbaşı rast gəlmək olardı.*

Azərbaycan dilində bir neçə törəmə sifət düzəldən yarımşəkilçilər vardır ki, onları sinonim yarımşəkilçilər hesab etmək mümkündür. Bunlara *-bənzər, -oxşar, -şəkili, -sayağı* yarımşəkilçilərini aid etmək olar. Məsələn, *daşabənzər, dalğayaoxşar, qövşəkili, dərvişsayağı, noxudabənzər, insanaoxşar, mizrabşəkili, insansayağı, mərciyəoxşar, zənbiləbənzər, lələkşəkili* və s. *Noxudabənzər sümük əlin bilək nahiyəsinə aid sümüklərdən biridir.* Göründüyü kimi bütün bu sifətlərin hamısı “oxşarlıq, bənzərlik” əlamətinin müxtəlif çalarlarını özlərində əks etdirirlər.

İkinci fəslin *ikinci paragrafında* yarımşəkilçilərin söz birləşmələri ilə əlaqəsindən danışılır. Şəkilçi kimi işlənən leksik mənalı sözlərin söz birləşmələri ilə əlaqəsinin öyrənilməsi də bu sahəyə aid olan aktual məsələlərdən biridir. Bu əlaqə ilk növbədə

özünü onun strukturunda göstərir. Məsələn, yarımşəkilçili elementləri əmələ gətirən nitq hissələrindən uyğun söz birləşmələri də düzələ bilər. Deməli, struktur əlaqə özünü tərkib hissələrin morfoloji xarakterində, komponentlərin düzəlmə qaydasında biruzə verir. Söz birləşmələrinin təyin olunan üzvü, yəni əsas komponenti, mürəkkəb sözlərdə əsas komponentə çevrilir. Şəkilçi kimi işlənən leksik mənalı sözlərdə bu təbii ki, birinci komponent olacaq, çünki artıq qeyd etdiyimiz kimi, bu tipli mürəkkəb sözlərdə yarımşəkilçilər yalnız sözün əsasını təyin edir, yəni köməkçi söz rolunu oynayır.

Yarımşəkilçilərin birləşdiyi sözlərin komponentləri arasındakı mənə əlaqələri həmin mürəkkəb sözün sinonimi olan söz birləşmələrinin komponentləri arasındakı əlaqəyə uyğun gəlir. Məsələn, N + N tipli yarımşəkilçili sözlər - *pieman (piroq satan)*, *horsewoman (atlı qadın)*; N + who + V +N tipli söz birləşmələrinə *a man who sells pies*; *a woman who rides a horse* və s. uyğun gəlir. Belə sözlərə N + of + N tipli söz birləşmələri də uyğun gələ bilər. Məsələn, *He wanted his son to settle down and be a real man of affairs – O, oğlunun sakitləşib özünü əsl cəmiyyət adamı kimi aparmasını istəyirdi*. Bu cümlədəki *a man of affairs* “*businessman*” sözünə sinonim olaraq, N + of + N tipli söz birləşməsinə uyğundur.

Azərbaycan dilində də yarımşəkilçili sözlərin söz birləşmələri ilə əvəz edilməsi, izah olunması qanunauyğundur. Məsələn, *dəvətnamə*, *vəsiyyətnamə* və s., *çayxana*, *kitabxana* və s. düzəltmə sözlər isim+isim tipli söz birləşməsinə uyğun gəlirlər: *dəvətnamə (dəvət məktubu)*, *vəsiyyətnamə (vəsiyyət kağızı)*, *çayxana (çay evi)*, *kitabxana (kitab evi)* və s.

Qeyri-bərabər, *qeyri-adi*, *qeyri-ciddi* və s. sözləri sifət+feili sifət tipli söz birləşmələrinə uyğun gəlir: *qeyri-bərabər (bərabər olmayan)*, *qeyri-adi (adi olmayan)*, *qeyri-ciddi (ciddi olmayan)* və s.

Üçüncü paraqrafda yarımşəkilçilərin söz yaradıcılığında rolundan bəhs edilir. Söz yaradıcılığı dedikdə, adətən dilin lüğət tərkibinin söz yaratma vasitəsilə yeni sözlərlə zənginləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Bu proses zamanı sözlərin birləşərək ifadə etdiyi yeni mənə ilə həmin sözlərin ayrı-ayrılıqda ifadə etdiyi mənə arasındakı fərqlər nəzərdə tutulur. Məsələn, *boy (oğlan)*, *fire (alov)*, *water (su)*, *author (müəllif)* və s. bu kimi sözlərin hər biri ayrı-

ayrılıqda müəyyən mənaya malikdirlər. Lakin, onların hər birinin ayrılıqda ifadə etdiyi mənə ilə birləşmə daxilində ifadə etdiyi mənalar bir-birindən fərqlənir. Məsələn, *boyhood* (yeniyetməlik), *fireproof* (odadavamlı), *waterproof* (sukeçirtməz) və s.

Göründüyü kimi, yarımsəkilçilərlə yaranan söz yaradıcılığı dilin iki sahəsi ilə – həm qrammatika ilə, həm də leksika ilə yaxından bağlıdır. Söz yaradıcılığının nəticəsi leksikaya aid olub, dilin lüğət tərkibinə yeni-yeni leksik vahidlər gətirir. Məsələn, *horseman* sözü iki müxtəlif sözün (*horse* və *man* sözlərinin) birləşməsinin nəticəsidir və lüğət tərkibinə yeni leksik vahid kimi daxil olmuşdur. Dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsi prosesində əsas baza mənə nəzərdə tutulur:

1) Dilin öz milli bazası – lüğət fondu

2) Alınma sözlər

Dilin milli bazası hesabına lüğət tərkibi, əsasən, leksik, morfoloji və sintaktik yolla zənginləşə bilər.

Sintaktik üsulla söz yaradıcılığında iki və daha artıq söz birləşərək, bir anlayış ifadə edir. Məsələn, *mankind* – bəşəriyyət, *blackboard* – lövhə və s.

Söz yaradıcılığında, dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsində sözlərin yanaşdırılması və birləşdirilməsinin rolu çox böyükdür. Hər bir dilin tarixi inkişafında sadə və ya düzəltmə sözlər müxtəlif üsullarla birləşərək bir çox düzəltmə sözlər öz mənalarına görə yanaşır, leksik tərkibinə görə qovuşur, sintaktik əlaqələrinə görə birləşərək vahid mənə, yeni anlayış ifadə edən sözlər kimi meydana çıxır. Məsələn, *guardsman* (keşikçi), *infantryman* (piyada), *ploughman* (əkinçi), *milkman* (sağıcı), *headman* (rəhbər) və s.

Yarımsəkilçilərin bir qismi kökə əlavə olunduqda təkcə onun şəklini yox, həm də məzmununu dəyişir. Bu yarımsəkilçilərə Azərbaycan dilində *-bir*, *-bənd*, *-xana*, *-namə*, *-yanı*, *-daxili*, *-bənzər*, *-sayağı* və s. suffiksoidləri; *həm-*, *ümum-*, *qeyri-*, *avia-*, *mini-*, *anti-* və s. prefiksoidləri aiddir. Bunlar əsasən bir variantlı olub, bir nitq hissəsindən başqa bir nitq hissəsi yaradır, yaxud da eyni bir nitq hissəsinin sadə köklərindən düzəltmə sözlər yaradır. Məsələn, *nal* – *nalbənd*, *etibar* – *etibarnamə*, *tələb* – *tələbnamə*, *ayaq* – *ayaqaltı*, *əl* – *əlbir*, *kitab* – *kitabxana* və s.

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, ingilis dilində leksik mənası olan şəkilçilər *-proof, -worthy, -like, -dom, -man, -ship* və s., Azərbaycan dilində isə *-bir, -xana, -namə, -bənd, -bənzər, -oxşar, -təhər, -daxili, -yanı, -başı* və s. kimi yarımşəkilçilər şəkilçiyə xas olan bütün səciyyəvi xüsusiyyətləri özündə əks etdirir. Belə yarımşəkilçilərin söz yaradıcılığında mühüm əhəmiyyəti var və onlar saysız-hesabsız yeni-yeni sözlər yaradaraq ingilis və Azərbaycan dillərinin lüğət tərkibini zənginləşdirir.

*Bu fəsildən əldə olunan əsas müddəalar müəllifin qeyd olunan məqalə və konfrans materiallarında işıqlandırılmışdır.*¹⁵

Üçüncü fəsil **“İngilis və Azərbaycan dillərində yarımşəkilçilərin işlənmə dairəsi”** adlanır. Bu fəslin *birinci paraqrafında* ingilis dilində sənət-peşə adlarının yaranmasında yarımşəkilçilərin rolundan bəhs olunur. İngilis dilində mövcud olan sənət və peşə adlarının yaranmasında şəkilçilərin, o cümlədən yarımşəkilçilərin əhəmiyyətini xüsusi qeyd etmək gərəkdir. Sənət adlarının müəyyən qismini təşkil edən, düzəltmə söz formasında olan sənət və peşə adları sadə sözlərin həm şəklini, həm də mənasını dəyişməklə yaranır. Belə yarımşəkilçilərdən *-man* və *-woman* elementləri müxtəlif söz köklərinə qoşularaq müəyyən peşə sahəsində çalışan adamları bildirir. Məsələn, *airman, boatman, ferryman, scubwoman, saleswoman* və s. Bu elementlər Azərbaycan dilinə *-ist* sözdüzəldici şəkilçi vasitəsilə də tərcümə olunur. Məsələn, *cliffsman – alpinist, pressman – jurnalist, radioman – radist* və s.

Struktur cəhətdən ingilis dilində kök morfemlər üç qrupa bölünürlər: sərbəst işlənə bilənlər, sərbəst olmayan – yəni məhdudlanmış və yarımşəkilçilərin kök morfemlər.

---

¹⁵ Əliyeva, V.A. İngilis dilində yarımşəkilçilərin söz birləşmələri ilə əlaqəsi // Filologiya məsələləri. – Bakı: Nurlan, - 2009, №6, - s.21-25; İngilis dilində yarımşəkilçilərin Azərbaycan auditoriyasında tədrisi / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri, Respublika Elmi Praktiki Konfransının Materialları (7-8 may). – Bakı: ADU, - 2014. – s.127-129; İngilis və Azərbaycan dillərində yarımşəkilçilərin sinonimliyi // Elmi Xəbərlər, - Bakı: ADU, - 2016.№1, - s.47-50; Yarımşəkilçilərin yaranmasında çoxmənalılıq və omonimlik / Koqnitiv və tətbiqi dilçiliyin aktual problemləri, Beynəlxalq elmi konfransın materialları (20-21 oktyabr). – Bakı: ADU, - 2016. – s.33-35.

İngilis dilində yarımşəkilçilərin başqa bir nümunəsi isimlərin böyük qrupunda insanları və bəzən də əşyaları bildiren *-man* şəkilçisidir. O, leksik-qrammatik cərgələrin müxtəlif struktur tiplərinə aid olan əsaslarla geniş birləşmə diapazonuna malikdir. Semantik cəhətdən bu sözlərdə *-man* isim düzəldən *-er, -or, -ist (artist)* kimi şəkilçilərə yaxınlaşır. Bu şəkilçi mənasına görə çox inkişaf etmişdir. *-man* müstəqil formasından olan *policeman (polis)* kimi söz qrupundan fərqli olaraq tamamilə ümumişlək sözə çevrilmişdir. Məsələn, *Lady, you are no gentleman – Xanım, siz centlmen deyilsiniz* ifadəsi ümumi nəciplik hissində *centlmen* sözünü işlədən şəxs üçün qeyri-adi, yaxud qeyri-məntiqi səslənir. Bu sözün yalnız təsadüfi halda işlənməsinə baxmayaraq, *-man* yarımşəkilçisi kişilərə tətbiq edilir.

-man elementi ilə əmələ gələn birləşmələrin yazılışı cürbəcür olur:

a) bitişik yazılanlar: *gunman – cinayətkar*

b) defislə yazılanlar: *gas-man – inkassator, switch-man – yolayırar*

c) köklə *-man* elementinin arasında olan *-s-* infleksiyası ilə yazılanlara da təsadüf olunur: *seedsman – toxum satan, salesman – satıcı, snidesman – saxtakar, spokesman – natiq, sportsman – idmançı, herdsman – çoban* və s.

Yarımşəkilçilərin bir qismi həm vəzifə sahibinin özünü, bir qismi isə onların ixtisaslarını bildirir. Belə bir qayda da mövcuddur ki, vəzifə adları da öz funksiyaya və məzmununa görə ümumilik bildirir. Məsələn, *chairman of department (kafedra müdiri)* adı həm vəzifəni, həm də şəxsi bildirirsə, *chairmanship* sözü isə ancaq vəzifənin ümumi adı ilə bağlı olur.

Müasir ingilis dilində *-ship* yarımşəkilçisi konkret isimdən abstrakt isim əmələ gətirmək üçün işlədilir və birləşdikdə aşağıdakı mənanı verir.

1. Hal, keyfiyyət bildiren toplu isimlər: Bu halda *-ship* şəxsi bildiren ismin kökünə birləşir və onlara müəyyən bir məna verir. Kökün göstərdiyi hal, vəziyyət, yaxud keyfiyyəti bildirir. Məsələn, *authorship – müəlliflik (müəllif olmasının hal və keyfiyyəti), directorship – direktorluq (direktor olmanın vəziyyəti)* və s.

2. Vəzifə, sənət, rütbə, dərəcə bildirenlər: Bu mənanı bildirərək, *-ship* yarımşəkilçisi müəyyən bir vəzifədə işləyən şəxsi

bildirən ismin kökünə birləşir. Məsələn, *championship* - çempion rütbəsi, *clerkship* - katibə vəzifəsi, *generalship* - general rütbəsi, *ladyship* - titul/xanımlıq, *mastership* - müəllim vəzifəsi və s.

3. Tərkibində *-man* elementi olan isimlərin əsasına *-ship* yarımşəkilçisi birləşərək bacarıq, qabiliyyət, sənət mənalarını verir. Məsələn, *oarmanship* – avar çəkmə qabiliyyəti, *penmanship* – xəttatlıq və s.

Beləliklə, müasir ingilis dilindəki bəzi leksik vahidlərin xarakterik cəhətlərindən biri də onların yarımşəkilçilərə, yəni həm şəkilçi, həm də kök morfem funksiyası daşıya bilməsi xüsusiyyətinə malik olmalarıdır.

Üçüncü fəslin *ikinci paraqrafında* hərbi terminlərin yaranmasında yarımşəkilçilərin rolundan bəhs edilir. Hərbi termin yaradıcılığında yarımşəkilçilərin yüksək məhsuldarlığı, tezliyi və işləkliyi daha çox nəzərə çarpır. Məsələn, *out-*, *post-*, *in-*, *self-*, *mini-*, *-proof* və s. kimi yarımşəkilçilər məhsuldar olmasalar da, hərbi dildə son dərəcə yüksək məhsuldarlıq və tezliyə malikdirlər.¹⁶

Fikrimizcə, bu kimi yarımşəkilçilərin özünəməxsusluğu onunla izah olunur ki, onlar hərbi sistemdə zəruri funksional yükə malikdirlər və bu şəkilçilər törəmə terminlərin tərkibinə qoşularaq hərbi işdə əhəmiyyətli məna kəsb edirlər.

Ümumişlək leksikadan fərqli olaraq, ingilis dilində hərbi terminlər yarımşəkilçilərlə çox zəngindir.¹⁷

Addan yaranan sözlər isə topluluq, ümumilik mənasını ifadə edir: *N + -age ~ N = yardage* (döyüş sursatının uzunluğu), *poundage*, *tonnage* (çəkisini), *voltage*, *amperage* (elektrik cərəyanı) kimi mənaları bildirir. Bu yarımşəkilçi vasitəsilə müəyyən, sayıla bilən isimlər düzəlir: *berthage* (yanalma xətti), *tentage* (çadır amlakı), *gunnage* (silahın sayı) və s.

-ship yarımşəkilçisi vasitəsilə yaranan hərbi terminlər: bu şəkilçi vasitəsilə substantiv sözlərdən *N + -ship ~ N* modeli əsasında yaranan mücərrəd hərbi terminlər yaranır.

---

¹⁶ Полужин, М.М., Особенности функционирования системы префиксации в современном английском языке: / Автореф. канд. дисс. / Москва: - 1976. - с.21

¹⁷ Шевчук, И.В. Аффиксальные военные термины / И.В. Шевчук. – Москва: - 1998. – с.54

Bu kimi sözlər qeyri-məhsuldardır və müəyyən hərbi rütbə mənasını bildirir: *admiralship* (*admiral rütbəsi*), bacarıq, məharət və sənət mənasını bildirir: *marksmanship* (*aticılıq sənəti*), *salesmanship* (*satış bacarığı*) və s.; vəziyyət, hal, əlamət mənasını bildirir: *cadetship* (*kursant kimi xidmətdə olmaq*), *editorship* (*senzura*), *leadership* (*orduya rəhbərlik*) və s.

Suffiks yarımşəkilçilərlə yanaşı prefiks yarımşəkilçilər də hərbi termin yaradıcılığında geniş yer tutur. Məsələn, *all-army match* (*ümumqoşun yarışı*), *half-loaded* (*yarıdoldurulmuş silah*), *overgunning* (*artıq artilleriya silahı*), *overpressure* (*yüksək təzyiq*) və s. Göründüyü kimi şəkilçilər mənşə etibarlı ilə müstəqil söz köklərindən əmələ gəldikləri üçün onların müəyyən hissəsi hələ də müstəqil işləndiyi zaman əsas söz kimi müəyyən məna ifadə edə bilər.

Azərbaycan dilində müəyyən etdiyimiz yarımşəkilçilər vasitəsilə heç bir hərbi termin yaranmır və bu səbəbdən də bu istiqamətdə araşdırma aparmamışıq.

İngilis dilində *over-* ən məhsuldar yarımşəkilçi olduğundan, ona bu fəslin ayrıca bir paragrafı həsr olunmuşdur.

over- yarımprefiksi sözyaratmada çox geniş yayılmışdır. Bu prefiks əsasən, isim, sifət və az hallarda feillərə əlavə olunur. Bu yarımprefiksin əlavə olunması əsasən, dörd model əsasında yaranır: *over-+N~N* (*overstrength*, *overvoltage*), *over-+A~A* (*overstable*, *overflexible*), *over-+N~V* (*overpower*, *overwar*), *over-+V~V* (*overshoot*) və s. Bu yarımprefiks “bolluq, artıqlıq” kimi mənaları ifadə edir. Məsələn, *overgunning* (*artıq artilleriya silahı*), *overpressure* (*yüksək təzyiq*), *overoil* (*sürtgü yağını artıq tökmək*) və s.

Üçüncü fəslin dördüncü paragrafı **“Yarımşəkilçilərin mənşəyinə və işlənmə dairəsinə görə növləri”** adlanır. İngilis və Azərbaycan dillərində yarımşəkilçilər mənşəyinə görə bir necə qrupa bölünürlər: dilin özünəməxsus yarımşəkilçiləri və başqa dillərdən keçmiş şəkilçilər. İngilis dilində olan bir sıra yarımşəkilçilər mənşəyinə görə müxtəlif səpgilidir. Məsələn, *-some* yarımşəkilçisi öz mənşəyinə görə elə bir sözdüzəldici elementdir ki, tarixi baxımdan onun yaranma mənbəyi ilə bağlılıq müşahidə olunur. O, qədim ingilis dilində mürəkkəb sözlərin yaranmasında istifadə olunan müstəqil *sum*

sözünə aiddir. Həmin sözdən şəkilçinin yaranması qədim german dillərinin əksəriyyətində qeydə alınmışdır (müq. edək: *-sams*)¹⁸.

Belə ki, müasir ingils dilində müxtəlif nitq hissələrinin əsasları formaca üst-üstə düşə bilərlər. Məsələn, *troublesome* (əziyyətli) sifətinin əsası *trouble* həm isim, həm də feil kimi, yaxud da *lightsome* sifətinin əsası *light* – isim, sifət və feil kimi də işləyə bilər. O.Jesperson da *-some* yarımqəkilçisinin isim, sifət və feillərdən sifət düzəltməyə qabil olduğunu etiraf edir¹⁹. Məsələn, *handsome* (qamətli), *darksome* (qaranlıq), *quarrelsome* (dalaşqan – kiminləsə dalaşmaq fikrində olmaq). Bu üç mənaya malik olan *-some* yarımqəkilçisi yalnız müəyyən semantik qrupa daxil olan feillərin əsaslarından sifətlər əmələ gətirirlər. Bu səpgili feillər adətən insanın daxili və ya fiziki durumunu əks etdirən hərəkətləri bildirirlər.

-fold yarımqəkilçisi qədim ingilis dilində *fealdan* feilinin əsası ilə üst-üstə düşən *-feald* formasında olmuşdur. (müasir forması *to fold* – qatlamaq). Məsələn, *anfeald* (vahid, tək, təkə); *felafeald* (çoxcəhatli).

Bu şəkilçilərdən Azərbaycan dilində özünəməxsus olanları say miqdarı ilə daha üstünlük təşkil edir. Fars və yunan dillərindən keçmiş yarımqəkilçilər istisna olmaqla yerdə qalan yarımqəkilçilərin hamısı Azərbaycan dilinin özünəməxsus şəkilçiləridir.

Azərbaycan dilində işlənən yarımqəkilçilərin bir qismi milli şəkilçilər olduğundan daha fəaldır. Onlar həm bir nitq hissəsindən digər nitq hissələrinin, həm də həmin nitq hissələrinin özlərinin yaranmasında fəal rol oynayırlar, eyni qaydada həm milli sözlərə, həm də alınma sözlərə əlavə oluna bilərlər. Alınma şəkilçilərdə belə xüsusiyyət yoxdur. Onların işlənmə sahəsi xeyli məhduddur. Bu məhdudluq onunla əlaqədardır ki, həmin yarımqəkilçilər bəzi istisnalarla əsl Azərbaycan sözlərinə əlavə oluna bilmir. Bir qismi isə dilimizə fars və yunan dillərindən keçmişdir. Əlbəttə, dilimizdə say miqdarı ilə daha üstünlük təşkil edən Azərbaycan dilinin özünəməxsus yarımqəkilçiləridir. Fars dilindən alınma yarımqəkilçilər: *-xana*, *-şünas*, *-namə* və s.; yunan dilindən alınma yarımqəkilçilər: *mono-*, *mikro-*, *aero-*, *astro-* və s.

¹⁸ Wright, J. Old English Grammar / J.Wright. – Oxford: - 1950. - p.225

¹⁹ Jespersen, O. A Modern English Grammar on Historical Principles. Part IV. Morphology / O.Jespersen. – Copenhagen: - 2013. - p.45

Azərbaycan dilində həm milli, həm də alınma şəkilçilər çoxdur. Leksik şəkilçilərin dildən-dilə keçməsi təbii proses hesab olunur. Dünya dillərinin heç birinin lüğət tərkibi sırf milli sözlərdən ibarət deyil. Məlumdur ki, Azərbaycan dilində yüzlərlə alınma sözlər mövcuddur. Bu sözlər özləri ilə şəkilçilər də gətirmişlər. Məsələn, dilimizə başqa dildən mürəkkəb sözlər də daxil olur. Onların birinci komponentləri də gəldiyi dildə müstəqil söz kimi işlənir və anlaşılır, ikinci komponent isə müstəqil söz kimi anlaşılır. Bu zaman həmin ikinci komponent şəkilçi morfemlər sırasına keçir. Belə ki, *-xana*, *-namə*, *-şünas*, *-bir* və s. sözlər – şəkilçilər həmin mürəkkəb sözlərin ikinci komponenti kimi dilimizə gəlmişdir və yarımşəkilçi funksiyasını daşıyır: *şəhadətnamə*, *şərqsünas*, *dilbir*, *canbir*, *kitabxana*, *yeməxana* və s.

Göründüyü kimi, dilimizdəki şəkilçilərin müəyyən bir qismi formaca köklərdən fərqlənmir. Onların kök və ya şəkilçi olması ancaq işləndiyi kontekstdən, yaxud da sözyaratma tipində (modelində) yerinə yetirdiyi derivasiya rolundan asılı olur.

*Bu fəsildən əldə olunan əsas müddəalar müəllifin dərc edilmiş aşağıdakı məqalə və konfrans materiallarında öz əksini tapmışdır.*²⁰

Dissertasiyanın “**Nəticə**” hissəsində tədqiqatın müddəalarına yekun vurulur və ümumiləşdirilir.

Germanistikada və Azərbaycan dilçiliyində şəkilçi probleminə, o cümlədən leksik mənalı yarımşəkilçilərə dair nəzəri məsələlərin araşdırılması və müqayisə olunan ingilis və Azərbaycan dillərindəki dil materiallarının təhlili bizə aşağıdakı nəticəyə gəlməyə əsas verdi:

1. Aparığımız tədqiqat işi göstərdi ki, dilin söz strukturunda morfeşkilçi tərkibini təyin edərkən, aşağıdakı prinsiplər nəzərə

---

²⁰ Əliyeva, V.A. İngilis dilində sənət-peşə adlarının yaranmasında yarımşəkilçilərin rolu // Dil və Ədəbiyyat. – Bakı: BDU, - 2010. №4(75), - s.134-136; İxtisas adlarının yaranmasında yarımşəkilçilərin rolu / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri, IV Respublika Elmi Praktiki Konfransının Materialları (18-19 may). – Bakı: ADU, - 2011. – s.119-120; Bəzi yarımşəkilçilərin dil mənşəyinə görə etimologiyası // Filologiya məsələləri. – Bakı: Elm və Təhsil, - 2017. №20, - s.166-172; Hərbi terminlərin yaranmasında yarımşəkilçilərin rolu // Elmi əsərlər (dil və ədəbiyyat seriyası). – Bakı: BSU, - 2020.№2, - s.60-66; Yarımşəkilçilərin mənşəyinə və işlənmə dairəsinə görə növləri / “Türk dünyası: geosiyasət və mədəni reallıqlar”. Beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları (08 dekabr). – Bakı: BSU, - 2021. – s.116-119

alınmalıdır: sözün tərkibində şəkilçilərin, o, cümlədən yarımsəkilçilərin statusunu təyin edərkən üstünlüyü sinxron yanaşmaya vermək; yarımsəkilçilərin həm semantik, həm də struktur xüsusiyyətlərini nəzərə almaq; sintaqmatikada yarımsəkilçilərin reallaşma tezliyini müəyyən edərkən isə kvantativ metoddan istifadə etmək vacibdir.

2. Morfoloji strukturundan asılı olmayaraq bütün dillərdə (amorf dillərdən başqa) leksik şəkilçilər leksik mənalı köklərin sözyaratma tezliyi, məhsuldarlığı səbəbindən onların (köklərin) mənalılarının tədricən ümumiləşməsi, mücərrədləşməsi nəticəsində əmələ gəlir, yəni bütün leksik şəkilçilərin mənşəyi kök morfemlərdir.

3. Diaxron baxımdan yarımsəkilçilər kök morfemlərin şəkilçiləşməsinin ortaq mərhələsini təşkil edir. Onlar həm kök, həm də affiks kimi işlənilir. Bu prosesi aşağıdakı kimi təsvir etmək olar: kök – yarımsəkilçi – şəkilçi

4. Azərbaycan və ingilis dillərində elə yarımsəkilçilər vardır ki, daha çox kök kimi işlənilir, elə yarımsəkilçilər var ki, eyni dərəcədə həm kök, həm də şəkilçi kimi fəaldırlar; elələri də vardır ki, daha çox leksik şəkilçi kimi fəaliyyət göstərir.

5. Azərbaycan dilində yarımsəkilçilər adətən isimlərin və sifətlərin əsasına qoşularaq yeni sözlər əmələ gətirirlər, ingilis dilinin yarımsəkilçiləri isə həm ismə, həm sifətə, həm feilə, həm zərflə birləşərək yeni sözlər törədirlər.

6. İngilis dilində yarımsəkilçilərin köməyilə düzəltmə isimlər, sifətlər, feillər, zərflər yarandığı halda, Azərbaycan dilində yarımsəkilçilərin vasitəsilə daha çox isimlər, sifətlər, az hallarda zərflər düzəlir, düzəltmə feillərə isə ümumiyyətlə rast gəlinmir.

7. İngilis və Azərbaycan dillərinin yarımsəkilçilərlə sözyaradıcılığının təhlili göstərdi ki, hər iki dilin öz milli yarımsəkilçiləri daha çox postpozisiyada fəaldırlar, məhsuldardırlar. Prepozisiyada hər iki dilin az sayda milli yarımsəkilçisi (*all-, free-, half-, over-, under-* (ingilis dilində); *həm-, ümum-, qeyri-, yarım-* (Azərbaycan dilində)) sözyaratmada iştirak edirlər.

8. Hər iki dildə prepozisiyada daha çox, demək olar ki, beynəlmiləl yarımsəkilçilər aktivlik göstərir. Bunlara *micro-, mini-, mono-, avto-, anti-* və s. aiddirlər. Bu şəkilçilərin köməyilə həm Azərbaycan, həm ingilis dilində yüzlərlə törəmə sözlər yaranmışdır

ki, bu da hər iki dil daşıyıcılarının ictimai, iqtisadi, siyasi və mədəni inkişafı ilə bağlıdır.

9. Leksik mənalı sözlər (*-man, -woman, -wise, -worthy, -ward, -proof -ship, -dom, -hood, -like*) yarımşəkilçi kimi işlənərək, şəkilçiyə xas olan bütün səciyyəvi xüsusiyyətləri özündə əks etdirir; bu yarımşəkilçilərin söz yaradıcılığında mühüm əhəmiyyəti var və onlar saysız-hesabsız yeni-yeni sözlər yaradaraq, ingilis dilinin lüğət tərkibini zənginləşdirir.

10. İngilis dilində işlənən yarımşəkilçilərdən *-man* və *-woman* elementlərinin Azərbaycan dilində uyğun sözdüzəldici şəkilçiləri var. *-man* və *woman* elementləri müxtəlif söz köklərinə qoşularaq müəyyən sənət-peşə adlarını bildirir və Azərbaycan dilindəki *-çı, -çi, -çu, -cü* sözdüzəldici şəkilçilərə uyğun gəlir.

11. Yarımşəkilçilərin ingilis dilində sinonimləri nəinki şəkilçilərdir, həm də bütöv leksik mənalı sözlərdir (*man – person, woman – maid*).

12. Müasir ingilis dilində olan leksik mənalı şəkilçilərin söz birləşmələri ilə əlaqəsi çox möhkəmdir. Belə ki, yarımşəkilçi kimi işlənən leksik mənalı sözlərin əksəriyyəti söz birləşməsi formasındadır. Hər iki dildə mövcud olan söz birləşməsi formasında olan sözlər (əsasən, son illərdə *-man* və *-woman* tipli ixtisas adları) çox məhsuldardır. Lakin *-man* yarımşəkilçisi ilə düzələn ixtisas adları *-woman* yarımşəkilçili ixtisas adlarından çoxdur. Bu da təbiidir.

13. Şəkilçilər mənşə etibarilə müstəqil söz köklərindən əmələ gəlir. Onlardan bəziləri həm şəkilçi, həm də müstəqil söz kimi işlənir və eyni məna daşıyır, bəziləri isə daha çox şəkilçi kimi istifadə olunur, müstəqil söz kimi ya az işlənir ya da heç işlənir.

14. Yarımşəkilçilərin əlamətləri onun mürəkkəb sözlərin ikinci komponenti ilə müqayisədə, şəkilçilərlə ümumi cəhətlərinin daha çox olmasını göstərir. Ona görə də yarımşəkilçilər vasitəsilə yaranan sözlərin mürəkkəb sözlərə yox düzəltmə sözlərə aid edilməsini məqsədəuyğun hesab edirik.

15. Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ingilis dilində yarımprefikslər üstünlük təşkil edir.

16. Dissertasiyada təhlil etdiyimiz morfemlər (yarımşəkilçilər) məsələsi iki müxtəlif sistemli dillərin materialları əsasında

araşdırılarkən, ingilis dilində həm yarım suffikslərin, həm də yarım prefikslərin mövcudluğunu təsbit edirik.

Tədqiqatın məzmunu və əsas müddəaları aşağıdakı tezis və məqalələrdə öz əksini tapmışdır:

1. İngilis dilində yarımşəkilçilərin söz birləşmələri ilə əlaqəsi // Filologiya məsələləri. – Bakı: Nurlan, - 2009. №6, - s.21-25.
2. Müasir ingilis dilində şəkilçilər sistemi // Tədqiqatlar. – Bakı: Nurlan, - 2009. №2, - s.162-166.
3. İngilis dilində bəzi yarımşəkilçilərin etimologiyasına dair // Dil və Ədəbiyyat. – Bakı: BDU, - 2009. №5(71), - s.33-34.
4. İngilis dilində sənət-peşə adlarının yaranmasında yarımşəkilçilərin rolu // Dil və Ədəbiyyat. – Bakı: BDU, - 2010. №4(75), - s.134-136.
5. Müasir ingilis dilində -hood və -worthy yarımşəkilçilərinin köməyiylə yaranan sözlərin xüsusiyyətləri // Filologiya məsələləri. - Bakı: Elm və Təhsil, - 2010. №10, - s.165-169.
6. İngilis dilinin söz yaradıcılığında -dom yarımşəkilçisinin rolu / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri, III Respublika Elmi Praktiki Konfransının Materialları (15-17 aprel). – Bakı: ADU, - 2010. - s.254-256.
7. Müasir ingilis dilində ikinci komponent olan -man sözünün şəkilçi kimi işlənməsi / Mədəniyyətlərarası dialoq: linqvistik, pedaqoji və ədəbi aspektlər, Beynəlxalq elmi konfransın materialları (25-27 noyabr). – Bakı: ADU, - 2010. s.250-251.
8. İxtisas adlarının yaranmasında yarımşəkilçilərin rolu / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri, IV Respublika Elmi Praktiki Konfransının Materialları (18-19 may). – Bakı: ADU, - 2011. - s.119-120.
9. İngilis və Azərbaycan dillərində yarımşəkilçilərin müxtəsər lüğəti / V.A.Əliyeva. – Bakı: Elm və Təhsil, - 2013. - 90 s.
10. Производные слова с полуаффиксами // Ученые записки, Симферополь: - 2014. том 27 (66), №4, ч.1 - с.364-368.
11. İngilis dilində yarımşəkilçilərin Azərbaycan auditoriyasında tədrisi / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri,

- Respublika Elmi Praktik Konfransının Materialları (7-8 may).
– Bakı: ADU, - 2014. - s.127-129.
12. Qloballaşma dövründə yarımşəkilçilərin inkişafı / XXI əsr mədəni paradigması multimədəni aspektdə, Respublika Elmi Praktik Konfransının Materialları (25-26 noyabr). – Bakı: ADU, - 2014. - s.168-169.
  13. İngilis dilində yarımşəkilçilərin Azərbaycan dilindəki uyğun sözdüzəldici şəkilçilərlə müqayisəsi // Dil və Mədəniyyət, - Bakı: ADU, - 2015. - s.376-378.
  14. İngilis və Azərbaycan dillərində yarımşəkilçilərin sinonimliyi // Elmi Xəbərlər, - Bakı: ADU, - 2016. №1, - s.47-50.
  15. Yarımşəkilçilərin yaranmasında çoxmənalılıq və omonimlik / Koqnitiv və tədbiqi dilçiliyin aktual problemləri, Beynəlxalq elmi konfransın materialları (20-21 oktyabr). – Bakı: ADU, - 2016. - s.33-35.
  16. Semi-affixes and their distinction from the stems / Научные исследования, IV международной научно-практической конференции (22-23 сентябрь). – Пятигорск: - 2016. - с.10-13.
  17. Bəzi yarımşəkilçilərin dil mənşəyinə görə etimologiyası // Filologiya məsələləri. – Bakı: Elm və Təhsil, - 2017. №20, - s.166-172.
  18. Hərbi terminlərin yaranmasında yarımşəkilçilərin rolu // Elmi əsərlər (dil və ədəbiyyat seriyası). – Bakı: BSU, - 2020. №2, - s.60-66.
  19. Yarımşəkilçilərin mənşəyinə və işlənmə dairəsinə görə növləri / “Türk dünyası: geosiyasət və mədəni reallıqlar”. Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları (08 dekabr). - Bakı: BSU, - 2021. - s.116-119.
  20. Structural-semantic Features of semi-affixes in English-French languages // PNAP scientific journal of Polonia University, - 2023. Vol, 61. №6 - pp. - 130-134.

Dissertasiyanın müdafiəsi 12 sentyabr 2024-cü il tarixində saat 13:00 Bakı Slavyan Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.13 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ1014, Bakı şəhəri, Süleyman Rüstəm küçəsi, 33.

Dissertasiya ilə Bakı Slavyan Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın elektron versiyası Bakı Slavyan Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 02 iyul 2024-cü il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 22.05.2024

Kağız formatı: A5

Həcm: 40 920 işarə

Tiraj: 100